

ETARSKA ULJA

What Are Essential Oils?

- Who?** Many cultures around the world have used essential oils.
- What?** A volatile & aromatic liquid with healing properties.
- When?** First mention of them is in 4,500 BC
- Where?** Seeds, bark, leaves, stems, flowers, fruits and roots
- Why?** Concentrated, antiseptic, oxygenate cells, disinfectant, removes toxins, antiviral, antifungal, antibacterial, immune stimulant

ETARSKA ULJA

- Etarska ulja su mirisne smese isparljivih, lipofilnih sastojaka, koje se sintetisaju i lokalizuju u specijalnim sekretornim strukturama biljaka.
- Glavni sastojci su monoterpeni, seskviterpeni i fenilpropanska jedinjenja.
- Najjednostavniji način da se ove tečnosti izoluju iz biljne sirovine je destilacija vodenom parom.

• Najčešća primena je u terapijske svrhe, zatim u kozmetičkoj, parfimerijskoj i prehrambenoj industriji.

• Biljke koje sadrže etarska ulja nazivaju se aromatične biljke, pa se kao takve svakodnevno koriste kao kulinarski začini.

ETARSKA ULJA

• Uglavnom **bezbojne, žute ili žuto-zelene tečnosti**; pojedina su specifično obojena (ulje cimeta i karanfilića smeđecrveno). Droge sa proazulenima daju plavo ili zeleno obojena ulja (plava ulja daju *Matricariae flos*, *Millefolii herba*, *Absinthii herba*)

Cinnamomum verum (cimet)

Matricaria chamomilla (kamilica)

Achillea millefolium (hajdučka trava)

ETARSKA ULJA

• **Miris** potiče od sastojaka sa kiseoničnim funkcionalnim grupama. On je intenzivan čak i kada su ovi sastojci zastupljeni u niskom procentu (etarsko ulje limuna).

• U koncentrovanom obliku etarska ulja imaju oštar, nadražujući **ukus** koji pali. Razblaživanjem ukus postaje prijatan. Izuzeci su npr. etarsko ulje anisa i morača koja su slatkog ukusa.

• Etarska ulja su **lipofilna**: rastvaraju se u nepolarnim organskim rastvaračima (petoletru, etru, heksanu), koncentrovanom etanolu i masnim uljima.

MOĆ MIRISA ETARSKIH ULJA

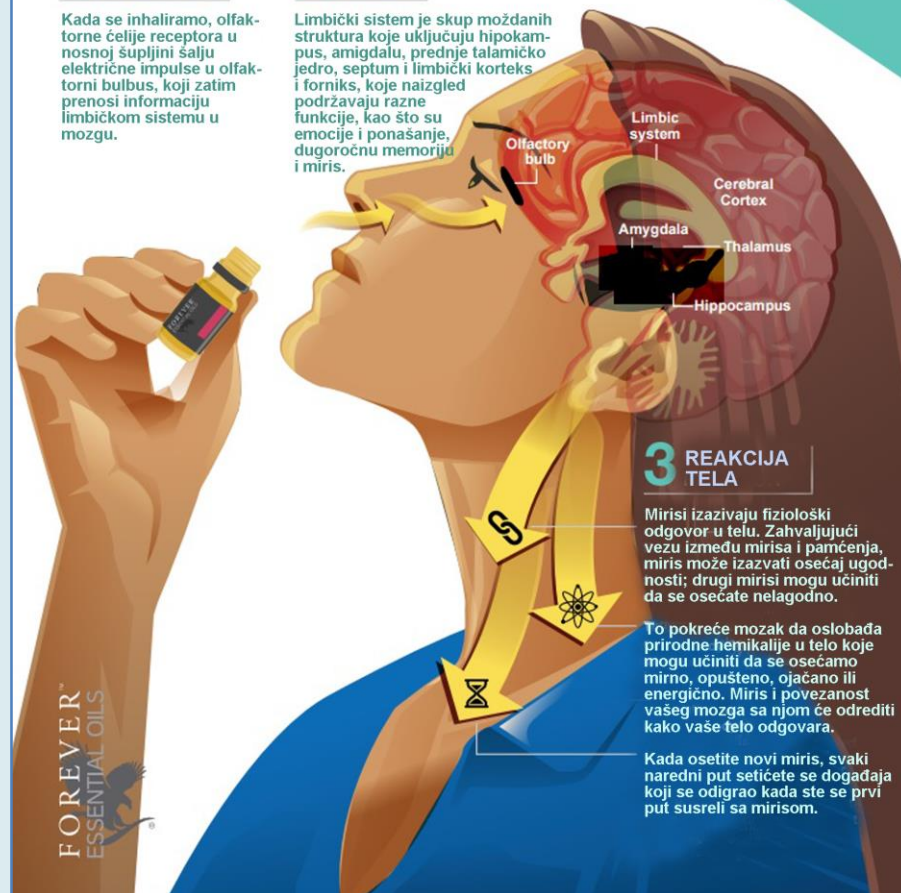
1 INHALACIJA

Kada se inhaliramo, olfaktorne ćelije receptora u nosnoj šupljini šalju električne impulse u olfaktorni bulbus, koji zatim prenosi informaciju limbičkom sistemu u mozgu.

2 LIMBIČKI SISTEM

Limbički sistem je skup moždanih struktura koje uključuju hipokampus, amigdalnu, prednje talamičko jedro, septum i limbički korteks i forniks, koje naizgled podržavaju razne funkcije, kao što su emocije i ponašanje, dugoročnu memoriju i miris.

Od momenta kada se oseti miris, telo reaguje prirodno i gotovo trenutno, pokazujući vam koliko je moćan osećaj mirisa. Hajde da pogledamo šta nauka kaže o ovim neverovatnim reakcijama u telu.

Monoterpeni i seskviterpeni

- Etraska ulja su smese oko 20-200 sastojaka. Ovi sastojci su na osnovu koncentracije u etrskom ulju podeljeni na glavne (20-95%), sporedne (1-20%) i zastupljene u tragovima (ispod 1%)
- Glavni sastojci su monoterpeni, seskviterpeni i fenilpropanska jedinjenja.

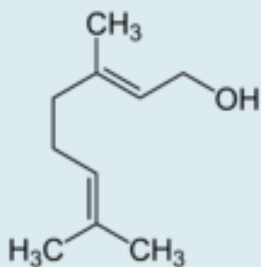
Monoterpeni se sastoje od dve izoprenske jedinice (C₅) jedinice, što znači da imaju skelet od 10 ugljenikovih atoma.

Seskviterpeni su građeni od tri izoprenske jedinice, njihov ugljenični skelet sadrži 15 ugljenikovih atoma

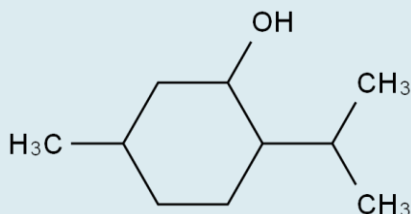
Na osnovu tipa funkcionalne grupe na osnovnom skeletu, mono- i seskviterpeni se mogu podeliti u nekoliko grupa: ugljovodonici, alkoholi, aldehidi, ketoni, estri, etri itd.

Na osnovu građe molekula: aciklični, monociklični i biciklični

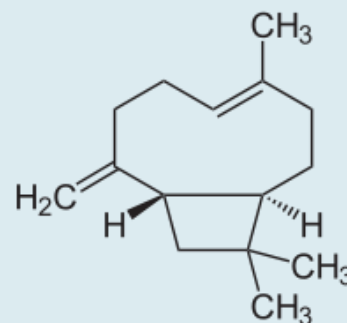
Geraniol

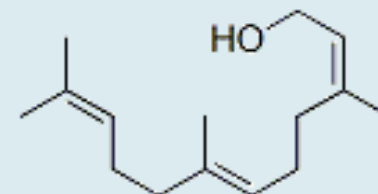
Aciklični alkohol

Mentol
Monociklični alkohol

Kariofilen
Biciklični ugljovodonik

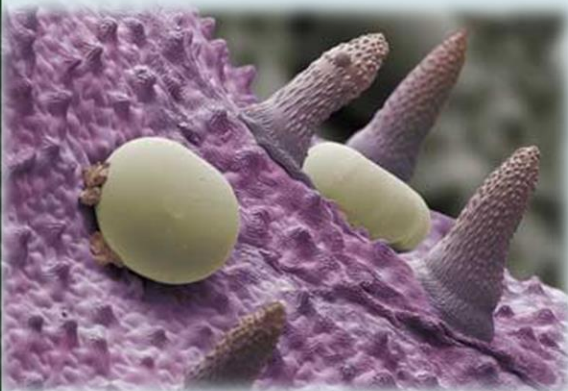

Farnezol
Aciklični alkohol

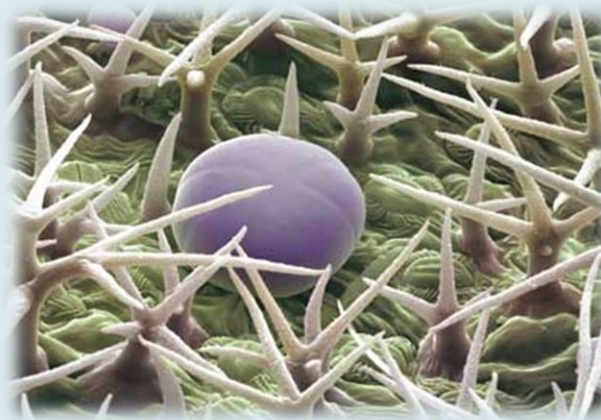

Rasprostranjenost i lokalizacija

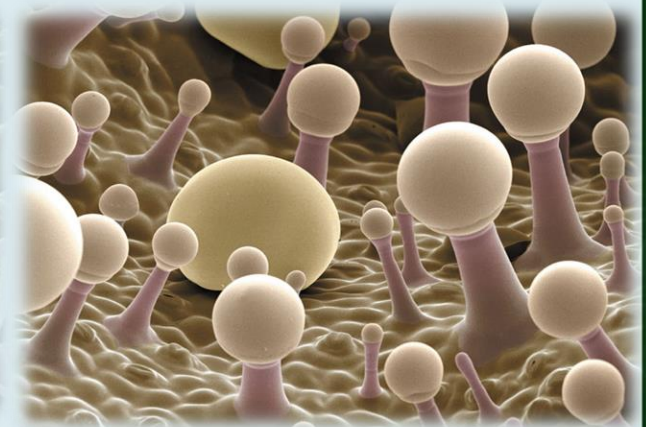
- Etarska ulja su uglavnom produkti kopnenih biljaka (Pinaceae i Cupressaceae; Lauraceae, Zingiberaceae, Rutaceae, Myrtaceae, Lamiaceae, Apiaceae i Asteraceae).
- Lokalizovana su u različitim delovima biljaka (koren, stablo, list, cvet, plod).
- Interesantno je da etarska ulja lokalizovana u različitim delovima iste biljke, mogu biti sličnog sastava, ali mogu se i značajno razlikovati.
- Etarska ulja nastaju aktivnošću endogenih i egzogenih sekretornih biljnih tkiva: pojedinačne ćelije u parenhimu (ulje se sakuplja na mestu nastanka u ćeliji - idioblasti; Lauraceae, Zingiberaceae), međućelijski sekretorni prostori (okrugle šupljine ili cilindrični kanalići; Rutaceae, Myrtaceae, Apiaceae). Nekada su sekretorne ćelije organizovane u specijalne strukture - žlezdane dlake (peltatne i kapitatne) koje se nalaze na površini zeljastih delova biljaka (Asteraceae i Lamiaceae)

Peltatne i nežlezdane dlake kod *Mentha piperita*

Peltatne i nežlezdane dlake kod *Lavandula* sp.

Kapitatne žlezdane dlake sa etarskim uljima kod *Salvia* sp.

Biološka funkcija

Zašto biljka sintetiše etarska ulja?

Mentha piperita (pitoma nana)

Lavandula officinalis (lavanda)

Matricaria chamomilla (kamilica)

1. štite biljku od napada insekata i životinja, herbivora
2. bakterijskih i gljivičnih infekcija (antimikrobna aktivnost)
3. privlače insekte i pomažu u oprašivanju
4. mogu da inhibiraju klijanje semena kako drugih biljaka, tako i sopstvenih
5. stvaraju specifičnu mikroklimu koja ih štiti od prekomerne transpiracije

Aromatične golosemenice (potklasa Pinidae)

Biljka: zimzelena dvodoma žbunasta biljka ili nisko drvo. Ženske šišarice posle oplodnje postaju sočne i podsećaju na bobice tamno plave boje, prevučene sivkastom voštanom prevlakom.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: zrele, sveže ili osušene bobičaste šišarice - klekinje (*Juniperi fructus*) i etarsko ulje (*J. aetheroleum*)

Berba i sastojci: zrele šišarice se beru u jesen. Sadrže do 2.5% etarskog ulja. Najzastupljeniji sastojci etarskog ulja su monoterpeni ugljovodoni α - i β -pineni. Značajno je i prisustvo monoterpenog alkohola terpinen-4-ola.

Delovanje: diuretično delovanje potiče od terpinen-4-ola - deluje specifično na tkivo bubrega i pojačava ekskreciju urina, dok su pineni poznati iritansi i rubefacijensi

Upotreba: Klekinje i etarsko ulje koriste se kao **diuretici**. Primena mora biti vremenski ograničena zbog iritantnog i rubefacijentnog delovanja pinena u ulju (oštećenje epitela bubrežnih kanalića i pojava krvi u mokraći). Klekinje se koriste i kao stomahik, a etarsko ulje se nanosi na kožu zbog rubefacijentnog delovanja.

Ordo: Cupressales
Familia: Cupressaceae
Juniperus communis (kleka)

Aromatične skrivenosemenice (Magnolidae)

Nadred Magnoliande

Ordo: Laurales

Familia: Lauraceae

Cinnamomum ceylanicum (cimet)

Biljka: večnozeleno nisko drvo. Orezuje se i stvara veliki broj izdanaka

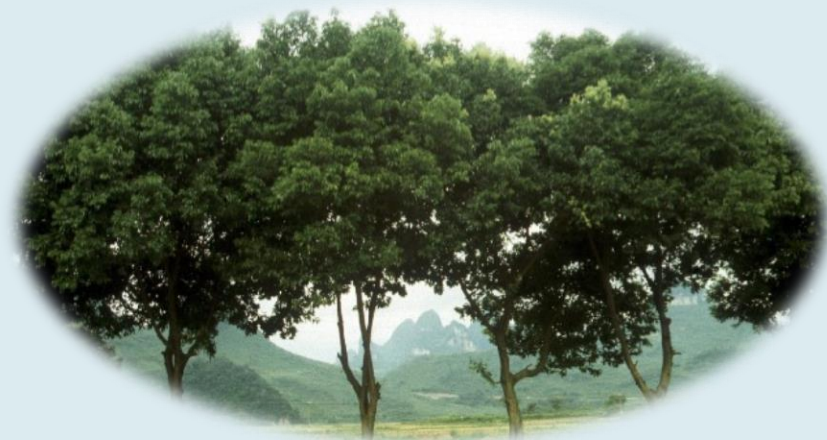
Nalazište: Najviše se gaji na Cejlonu i u Indiji

Koristi se: kora oguljena sa mladih grana (*Cinnamomi cortex*) i ulje (*C. aetheroleum*)

Sastojci: kora sadrži 0.5-2.5% etarskog ulja. Najzastupljeniji sastojci su cimetaldehid i *trans*-cimetna kiselina.

Upotreba: Sprašena kora cimeta i njeni ekstrakti koriste se kod poremećenog varenja hrane (stomahici, karminativi) i kod slabijih grčeva i bolova organa digestivnog trakta (spazmolitici).

Najveće količine kore i etarskog ulja se upotrebe kao začin, odnosno korigensi u prehrambenoj, industriji alkoholnih pića i likera, farmaceutske i parfimerijske industriji

Nadred Liliaceae (monokotile)

Ordo: *Asparagales*
Familia: *Orchidaceae*
***Vanilla planifolia* (vanila)**

Biljka: tropska, epifitna lijana. Cvetovi moraju biti veštački oplodeni jer ih u prirodi oploduje kolibri. Plod je mahuna.

Nalazište: raste illi se gaji u tropskim krajevima.

Koristi se: fermentisan, osušeni plod (*Vanillae fructus*) - šipke vanile

Berba i sastojci: mahune se beru kada počnu da sazrevaju i menjaju boju: iz zelene u žutu. Fermentacijom, boja plodova se menja i postaje tamnomrka, a menja se i ukus i miris ploda. Posle sušenja, pakuju se u snopiće koji sadrže do 50 plodova.

Najvažniji sastojci su fenolni heterozidi, vanilozid i vanililozid. Aldehyd vanilin se iz heterozida oslobađa tokom fermentacije.

Upotreba: najveća količina vanile se troši kao začim, koristi se i kao aromatično sredstvo za korekciju ukusa i mirisa nekih farmaceutskih preparata. Ekstrakti vanile nalaze primenu u parfimerijskoj industriji.

Nadred Liliaceae (monokotile)

Ordo: Zingiberales

Familia: Zingiberaceae

Zingiber officinale (đumbir)

Biljka: višegodišnja zeljasta. Rizom ima izgled šake sa nepravilnim prstima.

Nalazište: gaji se u tropskim i subtropskim krajevima. Pošto su biljke sterilne, đumbir se razmnožava vegetativno, a obrađuje kao krompir.

Koristi se: osušeni rizom (*Zingiberis rhizoma*) koji se vadi u decembru i januaru.

Sastojci: Sadrži 2.5-3% etarskog ulja. Osnovni sastojci seskviterpenski derivati zingiberin, zingiberol i dr. Pored etarskog ulja prisutni su i ljuti fenolni sastojci (gingeroli i šogaoli).

Upotreba: Najveća količina se upotrebi kao ljuti začini. Nalazi primenu kao aperitiv, sredstvo za poboljšanje varenja hrane (stomahik i karminativ), kod slabijih grčeva i bolova digestivnog trakta (spazmolitik).

Danas se najveći broj fitopreparata na bazi ekstrakta đumbira koristi u terapiji kinetoza (bolesti putovanja, mučnine prilikom putovanja) kao antiemetici.

Nadred Rosande

Ordo: Sapindales
Familia: Rutaceae
Citrus limon (limun)

Biljka: žbun ili nisko, uvek zeleno drvo. Plod je sočna bobica sa nekoliko semena.

Nalazište: raste illi se gaji u tropskim i suptropskim krajevima.

Koristi se: žuti deo perikarpa (*Citri flavedo*) i etarsko ulje (*C. aetheroleum*)

Berba i sastojci: Sa zrelih plodova skida se površinski deo perikarpa. Sadrži 0.2-0.6% etarskog ulja. Najvažniji sastojci ovog ulja su limonen i citral. Iz perikarpa se dobija i kompleks flavonoidnih heterozida. Značajna količina voćnih kiselina i vitamina.

Upotreba: *C. flavedo* se koristi kod poremećenog aperita i lošeg varenja hrane, kao aperitiv i stomahik. Takođe, koristi se za korekciju ukusa i mirisa farmaceutskih preparata.

Najveće količine *C. flavedo* i *C. aetheroleum* se potroše u prehrambenoj, kozmetičkoj, parfimerijskoj i industriji likera i alkoholnih pića.

Nadred Asterande

Ordo: Dipsacales
Familia: Valerianaceae
***Valeriana officinalis* (odoljen,
macina trava)**

Biljka: višegodišnja zeljasta. Rizom je kratak, obrastao brojnim korenovima.

Nalazište: u Srbiji široko rasprostranjena.

Koristi se: osušeni rizom sa korenom (*Valerianae radix et rhizoma*) i etarsko ulje (*V. aetheroleum*)

Berba: Rizom sa korenjem se vadi u jesen

Sastojci: Sadrži 0.5-1% etarskog ulja. U okviru seskviterpenske frakcije prisutni su kariofilen i kadinen, kao i oksidovani derivati **valerianol** i **valerianal**. Sadrži i neisparljiva monoterpenska jedinjenja, iridoide. Iridoidni sastojci ove droge su veoma specifični i zovu se **valepotrijati** (najdominantniji je valtrat).

Upotreba: kao sredstvo za umirenje (sedativ), kod naglih promena raspoloženja straijih osoba i kod nesаницe. Etarsko ulje nalazi primenu u parfimerijskoj industriji.

